Liite Tilastokeskuksen lausuntoon tulevaisuusvaliokunnalle 29.5.2024

Kriisiajan tietotuotanto: opit koronapandemiasta

Yhteenveto

Nopean tiedon tarve korostuu kriisitilanteissa (mm. nopea taantuma, pandemia, pakolaiskriisi, sotilaallinen kriisi tai suuronnettomuus) ja siihen vastaaminen vaatii tarpeiden tunnistamista sekä resurssien kohdentamista niiden kannalta olennaisimpiin toimiin. Tämä muistio on kirjoitettu Tilastokeskuksen koronapandemian aikaisten oppien perusteella.

Kriisitilanteiden tietotuotannon johtaminen tulee määritellä ja sopia jo etukäteen valtioneuvoston tasolla. Tilastokeskus haluaa olla mukana järjestelmässä ja tarjoaa apuaan valtioneuvoston tarpeiden mukaan. Esitämme myös, että kriisiskenaarioita harjoiteltaisiin ja osana tätä käytäisiin läpi tietotuotannon uudelleen järjestelyt kriisi- ja poikkeustilanteiden aikana.

Kriisijohtamista määriteltäessä tulee pohtia myös, miten varmistetaan kriisiin kannalta olennaisten (priorisoitujen) tilastojen ja tiedon tuotanto. Tämä edellyttää vuoropuhelua siitä mitä tietoa kriisiin tilannekuvan rakentamisessa tarvitaan. Samassa yhteydessä tulee pohdittavaksi mitä uutta tiedontuotantoa tarvitaan ja mikä on Tilastokeskuksen tai muiden tiedontuottajien rooli ja vastuut tiedon tuottamisessa.

Tilastokeskuksella on kyky ja infrastruktuuri kerätä ja analysoida nopeasti uusia tietovarantoja, pystyttää tilanteen vaatimia tiedonkeruita ja analyysiympäristöjä (esim. korona-aikana toteutettu Kansalaispulssi, kokeelliset tilastot, tilannehuone).

Tietotarpeiden tunnistaminen

1) **Yleiset tietotarpeet.** Tilastokeskus tunnetaan tiedontuottajaorganisaationa, joten kriisitilanteessakin käyttäjien tietotarpeita ohjautuu Tilastokeskukseen. Tietopyyntöjen hallinnoiminen mahdollistaa tietotarpeiden kokonaiskuvan hahmottamisen.
2) **Erityiset tietotarpeet.** Etenkin kriisin alkuvaiheessa on luotava keskusteluyhteys kriisinajan päätöksenteon ja tutkimuksen kannalta tärkeiden sidosryhmien välillä kuten valtioneuvoston, ministeriöiden, Tilastokeskuksen, kriisiä koskevien aihealueiden asiantuntijoiden, virastojen ja laitoksien kanssa sekä selvitettävä keskeisten yhteistyötahojen erityiset tietotarpeet, jotka muuttuvat kriisin edetessä.

Kriisiajan tietotarpeisiin vastaaminen

Kriisiajan tietotarpeeseen voidaan vastata eri tavoin ja tarpeet voivat vaatia erilaisia toimenpiteitä ja toiminnan uudelleenorganisointia. Erikseen tulee pohtia pitääkö tietotuotannon palveluiden olla saatavilla vuorokauden ympäri, eli edellytetäänkö päivystystä. Tietotarpeisiin voidaan vastata neljällä eri tavalla:

- Laajan yleisön tietotarpeeseen vastaaminen ja tilannekuvan tuottaminen (tilastot, dashboadit, tilannekuvat, jne)
- Kriisiajan johtamista tukevat tiedonkeruut (esim. kansalaispulssi)
- Kriisiajan johtamista tukeva rekisteri- ja kyselyaineistojen yhdistäminen, analysointi ja raportointi
- Kriisiajan johtamista tukeva nopea tutkimuksellinen analyysi mikroaineistoista (Datahuoneet/tilannehuoneet)

Yleiseen tietotarpeeseen vastataan tuottamalla uutta tietoa kriisiä koskevista aihepiireistä. Viranomaisten uusiin aineistotarpeisiin vastataan uusilla tiedonkeruilla, kuten kansalaispulssilla tai yhdistelemällä ja analysoimalla olemassa olevia

tietovarantoja. Kriisiajan johtamisen tueksi tuotetaan räätälöidysti olemassa olevista ja uusista aineistoista uutta jalostettua tietoa. Lisäksi Tilastokeskuksen hallinnoimien tietovarantojen hyödyntäminen ja laajempi analysointi mahdollistetaan datahuoneen kautta tai niin sanotuissa tilannehuoneissa huomioiden kriisiajan erityistarpeet.

Kansallisen tietotuotannon johtaminen ja koordinaatio

Nykylainsäädännön mukaan Tilastokeskus koordinoi Suomen virallista tilastotuotantoa. Tulevaisuutta silmällä pitäen on tärkeää määrittää laajemmin vastuut kansallisen tietotuotannon koordinoinnista ja johtamisesta etenkin kriisiaikana. Tietotuotannon johtaminen on tarkoituksenmukaista ratkaista valtioneuvoston tasolla. Tilastokeskus haluaa olla mukana kokonaisuudessa ja on käytettävissä valtioneuvoston tarpeiden mukaan. Nykylainsäädännön mukaan Tilastokeskus koordinoi Suomen virallista tilastotuotantoa, mutta koordinoiva rooli on määritelty melko väljäksi.

Tietotuotanto on esimerkiksi kansallisten rekisterien pohjalta koottavaa nopeaa raportointia ja tietoaineistoja, tilastotuotantoa tai Datahuoneessa mikroaineistoista tehtävää nopeaa tutkimuksellista analyysiä. Useiden rekisterien tietojen yhdistäminen mahdollistaa moninkertaisesti hyödyllisemmän tietotuotannon ja tutkimuksen kuin yksittäisen rekisterin tietojen analysointi. Tämä pätee myös kriisiajan tietojohdettuun päätöksentekoon. Tietojen hyödyntämisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että rekisteriaineistot ovat Tilastokeskuksen käytössä. Koronapandemian aikana tietoaineistojen hankkiminen oli neuvotteluprosessien vuoksi hidasta ja aineistojen hyödyntämistä haittasi usein niiden aggregointi. Tämä korostui neuvoteltaessa yksityisen sektorin aineistoista.

Yhteistyö

Kriisiajan tietotuotannossa tarvitaan useiden eri tahojen yhteistyötä. Erityisesti tämä on huomioitava tiedontuotannon tuotantoketjussa. Kun määritellään tiedon raportointivelvoite tai velvoite tuottaa tilannekuvaa, tulee vastaavasti määritellä tiedon tuottajille (rekisterinpitäjät) velvoite tietojen toimittamiseen. Myös yksityisen sektorin hallussa olevat keskeiset tietovarannot tulee huomioida.

Tärkeä tekijä kriisiajan toiminnan onnistumiselle on poikkitieteellinen ”iskuryhmä”. Koordinoiva ydintiimi voi olla kooltaan suppea, koostuen relevanttien aihealueiden asiantuntijoista. Ryhmän kokoonpano tulee määräytyä kriisiaikana tarvekohtaisesti.

Tilastotoimessa tavallisen Suomen virallisten tilastontekijäorganisaatioiden yhteistyön lisäksi on huolehdittava muiden tiedontuottajien välisen koordinaation toimivuudesta. Ennen kaikkea on varmistettava tietojen yhdistämisen edellyttämän yhteistyön onnistuminen ilman viiveitä.

Kriisiaikana on huolehdittava kriisinhoidolliseen kansainväliseen yhteistyöhön osallistumisesta, tiedonkeruusta kv-elimille, kansallisten tietojen yhtenäisyydestä ja kv-yhteistyöhön osallistuvien henkilöiden tietotarpeeseen vastaamisesta. Lisäksi kansainvälisiltä katto-organisaatioilta voidaan hakea näkemystä priorisoinnista ja sisarorganisaatioilta mm. uuden tiedon tuottamisesta.

Varautuminen

Osa kriisiajan työkaluista otetaan käyttöön vasta kriisitilanteessa ja osa työkaluista on käytössä myös normaalina aikana, mutta kriisiaikana niiden painotuksia muutetaan. Kriisiajan ja poikkeusolojen tiedonkeruut, prosessit ja tarvittavat valtuudet tulee varmistaa normaaliolosuhteiden aikana. Tarvittavien valtuuksien syntymekanismin ja sen käyttöönoton tulee olla selkeästi määritelty ja sen tulee perustua ennalta päätettyihin kriteereihin.

Lainsäädännön kehittäminen

Tilastokeskusta koskevan lainsäädännön kehittämisessä tulee huomioida tarpeet kehittää Tilastokeskuksen roolia. Osana tätä ehdotetaan arvioitavaksi myös Tilastokeskuksen rooli kriisitilanteiden tilannekuvan luomisessa ja tietotuotannossa. Erityisesti tulee pohdittavaksi, miten kriisitilanteessa varmistetaan nopea tapa kerätä kriisin hoitamisessa tarvittavaa tietoa tai varmistetaan ensimmäisen prioriteettiluokan tietotuotanto. Tilastokeskuksella on kyky sekä infrastruktuuri kerätä ja analysoida nopeasti uusia tietovarantoja sekä pystyttää uusia, tilanteen vaatimia tiedonkeruita tai analyysiympäristöjä.